

В. О. Кулаков,

кандидат технічних наук,

О. Г. Курган,

кандидат економічних наук,

О. І. Павленок,

Автомобільно-дорожній інститут ДВНЗ „ДонНТУ”, м. Горлівка

СТАН КРЕДИТУВАННЯ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Розвиток малого та середнього бізнесу є однією з необхідних умов розвитку економіки. Однією з основних проблем малого та середнього бізнесу є нестача фінансових ресурсів. Саме кредитування є тим інструментом, який може вирішити дану проблему та зрушити з «мертвої точки» розвиток малого та середнього бізнесу в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значну увагу проблемам кредитування малого та середнього бізнесу приділяють такі науковці, як В. Ляшенко, А. Мороз, З. Варналій, М. Славук, Л. Антонюк, І. Чернявський та інші. Дана тема вимагає подальших досліджень, зокрема питань щодо взаємодії між підприємствами та банківськими установами.

Мета статті: проаналізувати стан кредитування малого та середнього бізнесу в Україні та запропонувати напрямки вирішення проблем у даній сфері.

Основні результати дослідження. В економічно розвинених країнах сектор малого та середнього бізнесу (МСБ) домінує за чисельністю зайнятого населення та часткою у валовому внутрішньому продукті. Це пояснюється тим, що МСБ сприяє гнучкості та стійкості економічної системи, а також є значним джерелом робочих місць.

На даний момент малі та середні підприємства – основа соціально-економічної моделі ЄС. На їх долю приходиться 2/3 зайнятих і 60% доданої вартості, їх експорт сягає 13% від їх товарообігу, а близько 20% малих та середніх підприємств залучені до зовнішньої торгівлі, або мають зв'язки з аналогічними підприємствами інших країн [9].

В Україні у 2012 році 67,6% працівників, зайнятих в не фінансовому секторі, зосереджено на малих та середніх підприємствах (табл. 1). Таким чином, надаючи робочі місця та скорочуючи безробіття, МСБ сприяє зниженню соціальної напруги.

Таким чином, малі та середні підприємства в сукупності генерують та реалізують половину річного об'єму продукції та послуг не фінансового сектору України. Тобто знаходяться на одному рівні з великими підприємствами. Зважаючи на це, можна стверджувати, що малі та середні підприємства повинні розвиватися та отримувати фінансову підтримку держави та кредитних установ нарівні з великими

підприємствами. Сектор МСБ не має протиставлятися великим підприємствам. Але саме МСБ в доволі важкі часи, що переживає більшість великих підприємств, можуть бути надійним джерелом надходжень до бюджету та засобом зниження соціальної напруги шляхом надання робочих місць.

Українські малі та середні підприємства в процесі свого функціонування стикаються з низкою проблем. Ключовою перешкодою на шляху розвитку МСБ є нестача фінансування. У вирішення цієї проблеми вагомий вклад мають вносити банківські установи спільно з державними установами шляхом надання підприємцям кредитів. Отже, розвиток кредитування МСБ – це одне з найважливіших завдань банківського сектору України та державної політики.

У розвинених країнах частка кредитів МСБ у ВВП становить 13%, а в країнах, що розвиваються, – лише 3% [8]. Оскільки Україну можна вважати країною з економікою, що розвивається, доречно буде порівняти її показники розвитку кредитування сектору малого та середнього підприємництва з аналогічними показниками країн, близьких до України за рівнем розвитку економіки. Аналіз представлений у таблиці 3.

З таблиці можна побачити, що серед країн, що розвиваються, кредитний портфель для малого та середнього бізнесу є найменшим в Україні. Кількість клієнтів кредитних установ також не на найвищому рівні. Проте середній розмір кредиту є достатньо високим. МСБ сприяє економічному зростанню, створенню нових робочих місць, подоланню бідності та розвитку інновацій, але менш прозора і стійка до зміни економічних умов діяльність МСБ, як правило, стримує банки в наданні цим підприємствам кредитних ресурсів. Українські банківські установи віддають перевагу наданню значних за розміром кредитних ресурсів стабільним підприємствам, але загальна ситуація у сфері МСБ залишається незмінною.

Основними причинами відмови у кредиті можуть бути наступними:

- здійснення діяльності менше 6 місяців;
- відсутність ліквідного заставного забезпечення;
- відсутність гарантій та поручителів;
- низький рівень доходів та ефективності бізнесу.

Таблиця 1

Кількість зайнятих працівників за розмірами підприємств та видами економічної діяльності [7]

	Великі підприємства		Середні підприємства		Малі підприємства	
	тис. осіб	у % до загальної кількості зайнятих працівників	тис. осіб	у % до загальної кількості зайнятих працівників	тис. осіб	у % до загальної кількості зайнятих працівників
2010 р.	2400,3	30,2	33393,3	42,6	2164,6	27,2
2011 р.	2449,0	31,4	3252,6	41,7	2091,5	26,9
2012 р.	2484,2	32,4	3144,2	40,9	2051,3	26,7

Таблиця 2

Обсяг реалізованої продукції (послуг) у % до загального показника за 2012 рік [7]

	Малі підприємства (у т.ч. мікропідприємства)	Середні підприємства	Великі підприємства
Обсяг реалізованої продукції	30,2	19,7	50,1

Таблиця 3

Фінансові показники ряду латиноамериканських країн у сфері кредитування малого та середнього бізнесу та України [5]

Показник	Болівія	Парагвай	Уругвай	Перу	Колумбія	Україна
Портфель кредитів, млн. \$	64	19	19	22	6	5
Кількість клієнтів, тис. суб'єктів	76,2	12,1	10,4	36,6	10,9	28
Середній розмір кредиту, \$	828	1563	1868	593	539	1255

Можна сказати, що надмірна застережливість банківських установ гальмує розвиток сектору МСБ в Україні, але вона далеко не безпідставна. Фінансова культура багатьох підприємців залишає бажати кращого. Основними причинами, що стримують кредитні установи при наданні кредитів сектору МСБ є наступні:

- висока ризикованість надання коштів МСБ через меншу (ніж серед великих підприємств) стійкість цього сектору і вищу імовірність банкрутства;
- недостатню відкритість та достовірність фінансових показників діяльності МСБ;
- брак знань у банківських установ стосовно роботи з підприємствами сектору МСБ;
- викривлення фінансової системи, що стимулює банки вкладати кошти в інші сектори, компанії, дорогоцінні метали тощо [8].

У результаті кризи (2008 рік) кредитування МСБ значно скоротилося через фінансові труднощі підприємств МСБ. У найскладніші роки банки зосереджувалися на роботі з корпоративним та роздріб-

ним сегментами. Щодо клієнтів сектору МСБ, банки переважно зосередилися на стабілізації кредитних портфельів та їх помірному зростанні, фокусуючи свою увагу на інших видах доходів, окрім кредитування. Зараз банки відновлюють інтерес до кредитування МСБ, про що свідчить поступове зростання кількості банків, які надають спеціальні кредитні продукти для МСБ. Більшість банків планує нарощувати кредитування сектора МСБ у 2013 – 2014 рр, зважаючи передусім на його гарну прибутковість та бажаючи диверсифікувати бізнес [8].

Проте, не дивлячись на поживлення інтересу банків до МСБ, відчутних зрушень в даній сфері не відбувається. Тільки десята частина банків має на сьогодні спеціальні кредитні програми для роботи з таким клієнтським сегментом, як МСБ, а програми, що пропонуються, зазвичай характеризуються надто високими відсотками та жорсткими умовами [6].

Варто виділити наступні передумови для поживлення інтересу банківських установ до надання кредитних коштів суб'єктам МСБ:

– за роки кризи малі та середні підприємства стали більш стійкими, а банківські установи дещо переглянули свою політику щодо управління ризиками;

– основними ресурсами банківських установ є короткострокові депозити клієнтів. Отже кредитування МСБ є більш прийнятним, адже підприємства цього сектору потребують кредитних коштів на менший строк, ніж великі підприємства;

– нарощення клієнтів МСБ дозволяє банкам надавати їм базові послуги і кредитні продукти, збільшуючи комісійні доходи [8].

Необхідно відмітити, що на початку 2014 року економічна ситуація в країні дестабілізувалася. Вищезазначені передумови діятимуть тільки за умов негайної нормалізації ситуації, що досить негативно відбивається на банківській системі. В іншому ж випадку, через негативні економічні очікування та прогнозоване зростання кількості проблемних кредитів, банки можуть переглянути політику управління ризиками на користь застосування більш жорстких заходів. Одночасно із цим, роль сектору МСБ у кризовий період важко переоцінити. Оскільки великі підприємства (особливо ті, що знаходяться у державній власності) є досить чутливими до економічних коливань, саме підприємства сектору МСБ можуть зіграти роль певного стабілізатора економічної ситуації, забезпечувати надходження до бюджету та знизити соціальну напругу шляхом надання робочих місць.

Виходячи з цього, варто зазначити, що існує необхідність у надійному посереднику для створення ефективних взаємовідносин між банківськими установами та суб'єктами МСБ. Таким посередником на даний момент повинна бути держава. Тобто, має проводитися активна державна політика щодо сприяння розвитку МСБ та забезпечення доступу МСБ до кредитних ресурсів.

В Україні діє Закон «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» (2013 рік). У сфері кредитування він обіцяє малим та середнім підприємствам часткову компенсацію відсоткових ставок, надання гарантій та поруки, надання кредитів для започаткування власної справи. Проте, експерти критично відносяться до цього нормативного акту і стверджують, що документ носить виключно декларативний характер. Аналогічні документи в Україні існували і раніше (наприклад, закон від 2000 року). В документі не прописані джерела фінансування вказаних в документі заходів, а також чітко не прописані умови отримання підприємцями допомоги [3]. Фінансова підтримка надається через Український фонд підтримки підприємництва (УФПП) та регіональні фонди, але за розміром і кількістю підтриманих підприємств надана грошова допомога

не може мати вплив на доступ МСБ до кредитування. Механізм кредитних гарантій для МСБ не працює [8].

У зв'язку із ситуацією, що склалася в Україні, і відсутністю власних ефективних механізмів сприяння розвитку кредитування малого та середнього бізнесу, доцільно переймати зарубіжний досвід з даного питання. Таким чином, найбільш дієвими заходами з підтримки малого та середнього бізнесу, що прийняті в світовій практиці, які можуть бути адаптовані в Україні, можна виділити наступні:

1) субсидування відсоткової ставки (Російська Федерація, Туреччина, Угорщина, Великобританія та ін.). Мається на увазі відшкодування власних витрат підприємців по виплаті відсотків за залученими кредитами;

2) надання комерційним банкам фінансування для надання кредитів малому та середньому бізнесу (Російська Федерація);

3) створення Національного фонду кредитних гарантій (Польща). Така організація покликана виступати посередником між банками та суб'єктами бізнесу і виступати, як гарант у кредитних відносинах між ними. Аналогічні установи є також у Кореї, США, Канаді, Іспанії, Таїланді, Великобританії та ін.;

4) створення регіональних гарантійних товариств та надання відстрочки платежів по гарантованим кредитам (Швейцарія);

5) фондування кредитних операцій центральним банком (Великобританія). Мається на увазі виділення Центральним банком ресурсів для забезпечення кредитування суб'єктів малого та середнього бізнесу банкам, що мають програми мікрокредитування;

6) пряма фінансова підтримка МСБ, що розпочинають свою діяльність (Сербія, Латвія);

7) надання прямих кредитів для підвищення конкурентоспроможності МСБ (Латвія);

8) створення державних (або ініціювання створення приватних банківських установ), що спеціалізуються виключно на кредитуванні малого та середнього бізнесу (Ірландія, Данія);

Кожен із зазначених заходів потребує досить великих витрат для його впровадження, але на даний момент реалізація таких проектів є необхідною.

На державному рівні варто запровадити довгострокову програму з розвитку кредитування малого та середнього підприємництва із зазначенням конкретних сум та джерел фінансування цієї програми. Також варто проводити постійний контроль виконання цієї програми та контроль витрат цільових коштів. Державна політика має усунути перешкоди доступу підприємств МСБ до кредитних ресурсів.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Можна зробити висновок, що на даний момент в Україні не існує ефективного механізму співпраці

між банківськими установами та суб'єктами МСБ з питань кредитування. Але, враховуючи небажання банків надавати кредити з високим рівнем ризикованості та визнаючи важливість сектору МСБ для розвитку економіки України, варто вказати на необхідність ефективного посередника між банківськими установами та підприємцями. Таким ефективним посередником можуть стати державні установи за умов вдосконалення законодавства та створення програм цільового фінансування.

Держава має широкий набір інструментів та важелів для подолання бар'єру між суб'єктами МСБ та банківськими установами. На державному рівні мають проводитися заходи щодо вдосконалення законодавчої бази, поживлення інвестиційного клімату, сприяння економічної активності, надання фінансової допомоги МСБ тощо.

Таким чином, на державному рівні необхідно проводити активну та ефективну роботу щодо створення відповідного правового середовища та активізації банківського кредитування сектору МСБ. Оскільки проведення таких заходів на даний момент є невідкладним, доцільно буде скористатися зарубіжним досвідом у сфері регулювання відносин між суб'єктами МСБ, державою та кредитними установами.

Література

1. **Варналій З. С.** Мікрокредитування малого підприємництва / З. С. Варналій, С. Г. Дрига, Л. Л. Тарангул. – Ірпінь : НУДПСУ, 2008. – 144 с. 2. **Закон України** „Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні” від 22.03.2012 р., № 4618-6. 2. **Как** „поддержат” малый и средний бизнес в Украине: анализ законопроекта [Електронний ресурс] / Простобіз. – Режим доступу : <http://www.prostobiz.ua/biznes/gosregulirovanie> 3. **Кашкин В.** Финансы: стратегия и тактика [Електронный ресурс] / В. Кашкин, Д. Кузнецов // Институт проблем предпринимательства. – 2010. – № 4 (93). – Режим доступа : <http://www.ippnou.ru/article.php?idarticle=0083924>. 4. **Малый** и средний бизнес в 2012 году: международный опыт регулирования и финансирования – Аналитический центр МСП Банк, 2013 – 69 с. 5. **Проблеми** кредитування малого й середнього бізнесу [Електронний ресурс] / Простобанк Консалтинг. – Режим доступу : http://www.prostobank.com/probl_kredituvannya_malogo_serednogo_biznesu 6. **Статистичний** збірник „Діяльність суб'єктів господарювання 2012” / [за ред. Жук І. М., відп. за вип. Кузнецова М. С.]; Державна служба статистики України – К. : ТОВ „Август Трейд”, 2013 – 841 с. 7. **Чи** кредитуватимуть банки малий та середній бізнес?; Програма кредитування ММСП в Україні спільно з

ЄБРР. – К. : CASE Україна. – 36 с. 8. **Модернізація** механізмів розвитку малого та середнього бізнесу: М 74 моногр. / А. І. Бутенко, М. П. Войнаренко, В. І. Ляшенко та ін.; НАН України, Ін-т економіки промисловості. – Донецьк, 2011. – с. 80. 9. **Ляшенко В. И.** Экономико-правовое обеспечение развития субъектов малого предпринимательства / Ляшенко В. И., Хахулин В. В. – Донецк : Юго-Восток, 2001. – 456 с. 10. **Ecorys.** EU SMEs in 2012: at the crossroads. Annual report on small and medium-sized enterprises in the EU, 2011/12.

Кулаков В. О., Курган О. Г. Павленок О. І., Стан кредитування малого та середнього бізнесу в Україні

Проаналізовано рівень розвитку та роль малого та середнього бізнесу в Україні. Досліджено стан кредитування малого та середнього бізнесу. Розглянуто державну політику у сфері підтримки розвитку кредитування даного сектору. Проаналізовано зарубіжний досвід з даного питання та можливість впровадження аналогічних заходів в Україні.

Ключові слова: малий та середній бізнес, банк, кредитування, ризик, державна підтримка.

Кулаков В. А., Курган Е. Г., Павленок О. И. Состояние кредитования малого и среднего бизнеса в Украине

Проанализирован уровень развития и роль малого та среднего бизнеса в Украине. Изучено состояние кредитования малого и среднего бизнеса. Рассмотрена государственная политика в сфере развития кредитования данного сектора. Проанализирован зарубежный опыт по данному вопросу и возможность внедрения аналогичных мероприятий в Украине.

Ключевые слова: малый и средний бизнес, банк, кредитование, риск, государственная поддержка.

Kulakov V. A., Kurgan E. G., Pavlenok O. I. Condition of Crediting of Small and Medium Business in Ukraine

The level of development and the role that small-medium business in Ukraine were analyzed. The condition of crediting of small and medium businesses was studied. State policy in development of crediting to this sector was considered. The foreign experience in this question and the possibility of introducing similar events in Ukraine were analyzed.

Key words: small and medium businesses, bank, crediting, risk, state support.

Стаття надійшла до редакції 18.04.2014

Прийнято до друку 25.06.2014